

Eiropas Savienības aizsargājamus biotopus raksturojošas augu sugas

Latvijā

Zālāji, purvi, virsāji, meži

Grīšļu ekoloģiskais noteicējs

Paparžu noteicējs

Sastādītāja un zinātniskā redaktore
Valda Baroniņa

Fotogrāfijas
**Agnese Priede, Aivars Petriņš, Ansis Opmanis, Baiba Bambe,
Džiāna Meiere, Inga Hoņavko, Inīta Dānīele, Julīta Kluša,
Liene Auniņa, Maija Grandāne, Normunds Priedītis,
Rolands Moisejevs, Sandra Ikauniece, Solvīta Rūsiņa,
Uvis Suško, Valda Baroniņa, Viesturs Lārmanis**

Zīmējumi
Rūta Kazāka

Makets
Lauma Strazdiņa

© Latvijas Dabas fonds, 2016

© Fotogrāfiju un zīmējumu autori, 2016

Materiāla pārpublicēšana tikai saskaņojot ar Latvijas Dabas fondu

levads	2
--------	---

Eiropas Savienības aizsargājami biotopi

Zālāji

1630*	Piejūras zālāji	4
6110*	Lakstaugu pioniersabiedrības seklās kaļķainās augsnēs	7
6120*	Smiltāju zālāji	10
6210	Sausi zālāji kaļķainās augsnēs (*nozīmīgas orhideju atradnes)	15
6230*	Vilkakūlas zālāji (tukšaiņu zālāji)	21
6270*	Sugām bagātas ganības un ganītas pļavas	25
6410	Mitri zālāji periodiski izžūstošās augsnēs	31
6430	Eitrofas augsto lakstaugu audzes	36
6450	Palieņu zālāji	41
6510	Mēreni mitras pļavas	46
6530*	Parkveida pļavas un ganības	51
5130	Kadiķu audzes zālājos un virsajos	55
BVZ	Bioloģiski vērtīgo zālāju indikatorsugas	56

Purvi

7110*	Aktīvi augstie purvi	64
7120	Degradēti purvi, kuros iespējama vai noris dabiskā atjaunošanās	68
7140	Pārejas purvi un slīkšņas	69
7150	<i>Rhynchosporion albae</i> pioniersabiedrības uz mitras kūdras vai smilts	76
7160	Minerālvielām bagāti avoti un avotu purvi	78
7210*	Dižās aslapes <i>Cladium mariscus</i> audzes ezeros un purvos	83
7220*	Avoti, kas izgulsnē avotkaļķus	85
7230	Kaļķaini zāļu purvi	89
2190	Mitras starpkāpu ieplakas (ar daudzveidīgu, tostarp purvu, veģetāciju)	96

Viršāji

4010	Slapji viršāji	100
4030	Sausi viršāji	103

Meži

2180	Mežainas piejūras kāpas	107
9010*	Veci vai dabiski boreāli meži	112
9020*	Veci jaukti platlapju meži	116
9050	Lakstaugiem bagāti egļu meži	120
9060	Skujkoku meži uz osveida reljefa formām	126
9070	Meža ganības	130
9080*	Staignāju meži	131
9160	Ozolu meži (ozolu, liepu un skābaržu meži)	135
9180*	Nogāžu un gravu meži	138
91D0*	Purvaini meži	144
91E0*	Aluviāli meži (aluviāli krastmalu un palieņu meži)	149
91F0	Jaukti ozolu, gobu, ošu meži gar lielām upēm	153
91T0	Ķērpjiem bagāti priežu meži	156
DMB	Dabisko mežu biotopu biežāk sastopamie indikatori	160

Grišļu ekoloģiskais noteicējs	174
-------------------------------	-----

Paparžu noteicējs	195
-------------------	-----

Pēdējā laikā arvien lielāku interesi izraisa jautājumi par aizsargājamām dzīvotnēm jeb biotopiem – kā tos pazīt, pēc kādām pazīmēm noteikt. Izstrādāta rokasgrāmata šo biotopu noteikšanai (Eiropas Savienības aizsargājami biotopi Latvijā. Noteikšanas rokasgrāmata. 2. precizētais izdevums (2013)), kurā ir dažādi kritēriji biotopu identificēšanai.

Šis konkrētais darbs tapis kā papildinājums rokasgrāmatai un ir ilustratīvs materiāls Eiropas Savienības (ES) biotopus raksturojošām augu sugām, kuras kā biotopus indicējošas minētas šajā izdevumā. Tas noderēs visiem, kuru darbs saistīts ar dabu un ES biotopu noteikšanu – vides inspektoriem, mežu apsaimniekotājiem, lauku atbalsta un konsultāciju centru darbiniekiem, studentiem mācību procesā, topošajiem biotopu kartētājiem, zemju īpašniekiem, kuri vēlas pazīt dabas vērtības savā īpašumā, kā arī vienkārši jebkuram dabu mīlošam un augu sugas pazīt gribošam cilvēkam.

Šajā darbā ietverti trīs vaskulāro augu noteicēji:

1. Eiropas Savienības aizsargājamās biotopus raksturojošās augu sugas;
2. Grīšļu ekoloģiskais noteicējs;
3. Paparžu noteicējs.

1. Eiropas Savienības aizsargājamās biotopus raksturojošās augu sugas

Gandrīz katrā ES nozīmes biotopā ir sugas, kurām ir kvalificējoša nozīme, – tādas, kuras sastopamas tikai attiecīgajā biotopā vai kuru klātbūtne indicē konkrētu biotopu. Tās var būt dažādu organismu grupu sugas, bet tieši veģētācija un vaskulārie augi ir tie, kuri galvenokārt raksturo vienu vai otru dzīvotni un ļauj to atzīt par kādu no ES biotopiem. Latvijā pārstāvēts 61 ES biotopu veids, taču šis noteicējs aptver 36 biežāk sastopamos no tiem šādās biotopu grupās: meži, virsāji, purvi un zālāji. Noteicējs veidots kā praktiski izmantojams palīgs ES biotopu noteikšanā pēc raksturīgo augu sugu fotoattēliem. Kur nepieciešams, pievienotas īsas sugu raksturojošas pazīmes. Bieži pievienoti dažādu augu detaļu attēli, lai sugas varētu noteikt arī veģetatīvā stāvoklī. Apzināti ne vienmēr lietoti zinātniskie termini, bet gan tādi, lai pazīmes arī nespeciālistam būtu vieglāk atcerēties.

Katra biotopa raksturojošo augu sugu apskats sākas ar biotopa variantu uzskaitījumu (ja tādi ir), kam seko rokasgrāmatā minēto sugu aktualizēts saraksts. Tajā uzskaitīti arī biotopam raksturīgie koki un krūmi, bet to attēli noteicējā nav ievietoti (izņemot atsevišķus gadījumus). Ar sarkanu izceltas Latvijā īpaši aizsargājamās augu sugas, kurām kāds konkrēts biotops nereti ir vienīgā piemērotā dzīvotne. Ar apzīmējumu palīdzību īsi sniegta papildus informācija par augu sugām, norādot:

- Latvijā īpaši aizsargājamās sugas (Ministru Kabineta noteikumi Nr. 396 „Noteikumi par īpaši aizsargājamo sugu un ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstu”);
- Eiropas Padomes „Direktīvas 92/43/EEK par dabisko dzīvotņu, savvaļas faunas un floras aizsardzību” (Biotopu direktīva) II un V pielikuma sugas;
 - lietussargsugas – tipiskās sugas Biotopu direktīvas izpratnē;
 - dabisko mežu biotopu (DMB) speciālās un indikatorsugas;
 - bioloģiski vērtīgo zālāju (BVZ) indikatorsugas;
 - kaļķainu/skābu/iesāļu augšņu indikatorsugas;
 - sugas, kurām Latvijā ir izplatības areāla robeža;
 - indīgas sugas;
 - ļoti retas sugas (Latvijā viena vai dažas atradnes);
 - * pie biotopa koda nozīmē – ES prioritāri aizsargājams biotops, ko nosaka Biotopu direktīva.

Sugu attēli pa biotopiem izkārtoti alfabētiskā secībā, izņemot graudzāles, kuru noteikšana parasti sagādā grūtības, – tās ir katra biotopa beigās, lai būtu vienkopus un tādējādi savstarpēji labāk salīdzināmas.

Pie katras sugas (izņemot sporaugus) norādīts tās ziedēšanas laiks.

Tā kā noteicējs paredzēts tikai vaskulāro augu noteikšanai ES biotopos, tad tiem raksturīgo sūnu un ķērpju sugu foto pie katra biotopa nav ievietoti. Tomēr, ņemot vērā, ka vairāki meža biotopi par ES nozīmes atzīstami tikai tad, ja tie ir DMB vai potenciālie DMB, un te liela loma ir citu organismu grupām (sūnas, ķērpji, sēnes), tad meža nodaļas beigās ir pievienoti biežāk sastopamo DMB speciālo un indikatorsugu fotoattēli ar īsiem pazīmju komentāriem. Lai labāk atpazītu bioloģiski vērtīgos zālājus (BVZ), jo tikai tādi atzīstami par ES nozīmes biotopiem, zālāju nodaļas beigās pievienots indikatorsugu saraksts un vienkopus apskatāmi arī visu BVZ indikatorsugu fotoattēli.

2. Grīšļu ekoloģiskais noteicējs

Latvijā reģistrētas mazliet vairāk kā 70 grīšļu sugas, daudzas no tām ir bieži sastopamas, un vismaz 40 ir arī ES biotopus raksturojošas sugas. Kaut arī grīšļi ir gana labi atšķirami pēc tiem raksturīgajām pazīmēm, tomēr sugu lielā skaita dēļ to noteikšana parasti sagādā grūtības, kas arī rosināja veidot šo ilustratīvo grīšļu noteicēju. Tajā ietvertas 54 biežāk sastopamās un dažas arī ļoti retas sugas, kas īpaši raksturo ES biotopus.

Visi grīšļi parasti tiek klasificēti 3 grupās: 1) vienvārpu, 2) vienādvārpu un 3) dažādvārpu. Šis iedalījums ievērots arī šajā noteicējā. Kad saprasts, pie kādas grupas nosakāmais grīslis pieder, turpmākā noteikšana veidota pēc ekoloģiskiem principiem – kādā augtenē jeb biotopā atrodami: slapjā vai sausā mežā, purvā vai avoksnājā, slapjā vai sausā zālājā utt. Izmantotas tikai lauka apstākļos saskatāmas pazīmes, kur nav jāpielieto mikroskopiski mērījumi. Katrai sugai pievienots raksturīgs grīšļa augli ietverošā orgāna – pūslīša un tā plēksnes – zīmējums, jo tieši to pazīmēm dažkārt ir izšķirošā nozīme, bet tās labāk aplūkojamas ar lupas palīdzību.

Atzīmētas arī līdzīgās sugas, un atšķirības starp tām var atrast noteicējā. Iespēju robežās sniegtas papildu detaļas, kas palīdz noteikt sugu. Jāuzsver, ka grīšļu sugas, atšķirībā no citiem ziedaugiem, vieglāk noteikt nevis ziedēšanas laikā (kas parasti ir maijā, jūnija sākumā), bet gan tieši pūslīšu gatavības laikā – lielākoties ap Jāņiem. Pārzinot grīšļu veģetatīvās pazīmes, tos var noteikt arī pēc tām, tāpēc noteicējā iespēju robežās dotas arī šādas vieglāk pamanāmās veģetatīvās pazīmes.

Katrai sugai norādīti ES biotopi, kuros šī suga ir raksturīga (atzīmēts treknā rakstā) vai kuros vienkārši var būt sastopama (parastā rakstā). Aiz sugas latviskā nosaukuma norādīta tās sastopamība – bieži (B), vidēji (V), reti (R), ļoti reti (ĻR), kā arī atzīmētas Latvijā aizsargājamās, DMB un BVZ indikatorsugas. Ar zilu krāsu norādītas īpaši raksturīgas sugas pazīmes.

3. Paparžu noteicējs

Latvijā savvaļā zināmas 25 paparžu sugas – visu to fotoattēli arī ievietoti paparžu noteicējā. Daudzas no papardēm, līdzīgi kā grīšļi, ir bieži sastopamas (galvenokārt mežos) un nereti ir ES biotopus raksturojošas sugas. Ir arī retas un īpaši aizsargājamās papardes – to pazīšana un atradņu reģistrācija dos ieguldījumu šo sugu izplatības noskaidrošanā.

Paparžu noteikšana sākas ar uzskatāmu skaidrojumu par to iedalījumu pēc lapas zarojuma – pēc tā visas papardes iedalītas 3 grupās: 1) plūksnaini dalītas, 2) divkārt plūksnaini zarotas un 3) trīskārt plūksnaini zarotas. Atsevišķi nodalītas atšķirīgas grupas – čūskmēlītes un ķekarpapardes, kā arī sīkpapardes.

Turpmākā noteikšana balstīta uz šī iedalījuma, izmantojot ne vien sugu fotoattēlus, bet arī atsevišķu sugu zīmējumus, kas atvieglo noteikšanu.

Katrai sugai norādīti ES biotopi, kuros šī suga ir raksturīga (atzīmēts treknā rakstā) vai kuros vienkārši var būt sastopama (parastā rakstā). Aiz sugas latviskā nosaukuma norādīta arī sugas sastopamība – bieži (B), vidēji (V), reti (R), ļoti reti (ĻR), kā arī norādītas Latvijā aizsargājamās un dabisko mežu biotopu (DMB) vai bioloģiski vērtīgo zālāju (BVZ) sugas. Ar zilu krāsu norādītas īpaši raksturīgas sugas pazīmes.

Šī darba tapšanā izmantots LU Bioloģijas institūta Botānikas laboratorijas herbārijs (LATV).

Augu nosaukumi pēc Priedītis, N. (2014) Latvijas augi. Enciklopēdija.

Sūnu nosaukumi pēc Āboliņa, A., Piterāns, A., Bambi, B., 2015. Latvijas ķērpji un sūnas. Taksonu saraksts. Silava.

Ja Biotopu noteikšanas rokasgrāmatā (2013) ir lietots cits sugas nosaukums, tad tas kā sinonīms norādīts iekavās.

Projektu finansēja Latvijas vides aizsardzības fonds.

Šo noteicēju sastādītāja izsaka pateicību visiem fotogrāfiju autoriem, kā arī sugu un biotopu ekspertiem par sadarbību – Agnesei Priedei, Baibai Bambei, Diānai Meierei, Ievai Rovei, Lienei Auniņai, Rolandam Moisejevam, Sandrai Ikaunieci, Solvītai Rūsiņai un Viesturam Lārmanim.